

VIATGE AL MÓN DE LA FAM

A TRAVÉS DE LES RONDALLES DE MOSSÈN ALCOVER

Maria Rosa Planes Ferrer

La permanent fascinació que ens produeix la lectura de les rondalles, de vegades, pot allunyar-nos de l'objectivitat necessària per assolir els missatges culturals que, sens dubte, s'amaguen al darrera d'una posada en escena literària i folklòrica. Les rondalles, com qualsevol obra autènticament popular, ofereixen diversos nivells de lectura i d'interpretació. Caldrà cercar-ne, a través del bosc espès de suggeriments, els temes bàsics que conformen l'estructura òssia d'una de les més extraordinàries manifestacions populars que ha donat la nostra terra.

Les rondalles conjunquen en un tot indistinguible els vessants més diversos de la manera d'ésser com a població abans de la revolució industrial i, molt abans, de l'avenir del món turístic que tant ha canviat la idiosincràsia de la nostra comunitat.

En la recerca històrica i etnogràfica que es pot dur a terme tot analitzant curosament els materials que ens proporciona aquesta recopilació, ens crida l'atenció, per la seva colpidora presència i l'abundor inusitada de referències, el tema de la FAM.

La FAM i les seves conseqüències vertebren de manera palesa l'esquelet d'una gran part de les nostres rondalles. El tema, recurrent, apareix una i altra vegada, mes-

clat entre d'altres motivacions simbòliques o anecdòtiques, però sempre amb un pes específic que fa impossible que ens passi desapercebut. A les rondalles no hi ha mai res de gratuït, tota la seva estructura de personatges i situacions conformen sempre un missatge cultural, didàctic, que únicament als ulls d'una modernitat massa frívola, poden semblar intranscendents o merament lúdics. La no gratuïtat del conte rondallístic ens porta a valorar el tema de la FAM en la seva justa mesura: l'angoixa viva d'un

estat de manca gairebé endèmica, que cerca resoldre's mitjançant solucions de tot tipus: realistes, màgiques, o fins i tot, fora norma.

La FAM imposa l'aventura, la lluita i, finalment, s'aconsegueixen esborrar la seva terrible petja, almenys de manera immediata. La rondalla fuig de la FAM, però ens la fa real i present com a poques altres obres populars; l'exorcisme del conte actua sobre la por inicial, sobre la plaga col·lectiva que al llarg de segles planà sobre l'illa de Mallorca, sense que se n'hagin encara avaluat les seves profundes conseqüències.

Mallorca conegué històricament períodes de gran necessitat, la pintura que ens ofereixen els cronistes així ho manifesta. Les caresties de les que guardam memòria més recent són sens dubte les del segle XVIII. A mena d'exemple els fets de 1725, quan els regidors d'algunes viles compraven garroves per repartir als pobres que patien fam. La carestia més rigorosa del segle fou sens dubte la que abastà de 1748 fins al 1750, la gent menjava herba i no podia treballar per manca de forces. A Palma, més de 5000 pobres demanaven pels carrers, molts d'ells vinguts de les viles, que quedaren quasi despoblades. De nit, els vergonyants sortien pels carrers provant de procurar-se quelcom per dur-se a la boca.

La carestia més rigorosa del segle fou sens dubte la que abastà de 1748 fins al 1750, la gent menjava herba i no podia treballar per manca de forces

Els caputxins repartien menjar per a ells. A aquesta situació s'afegí una epidèmia. Aquest retrat no llunyà de la nostra societat, ens fa veure ben clarament la impromta que a la consciència col·lectiva deixà aquesta situació. Pràcticament, és amb el final de la postguerra i amb la revolució turística que hom pot dir que la FAM

ha estat desterrada de Mallorca. Malgrat això, bosses de pobresa que creixen entorn de les principals ciutats de l'illa, palesen l'existència d'una fantasma que gairebé mai no s'esvaeix del tot.

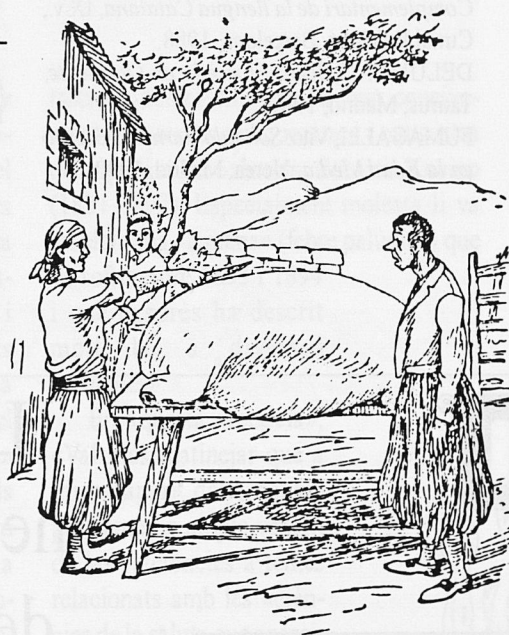
Els protagonistes de les rondalles solen patir la fam de manera continuada, la qual cosa els durà a prendre decisions que impliquen una fugida del lloc d'origen i la recerca d'una vida millor

A partir d'ara, i fixant-nos ja en el material rondallístic, podem iniciar el nostre recorregut pels diversos elements que forneixen el tema. L'iniciarem amb els que hem anomenat **Protagonistes de la fam**. Aquests principalment els trobam entre els viduos i vidues, els soldats, les famílies, els vells i els infants. Aquests protagonistes de les rondalles solen patir la fam de manera continuada, la qual cosa els durà a prendre decisions que impliquen una fugida del lloc d'origen i la recerca d'una vida millor. Els paràgrafs introductoris de moltes de rondalles meravelloses: Es cavallet de set colors, VI, 5; En Pere de la bona roba, IV, 5; Na Juana i la Fada Mariana, VI, 37; Sa llampria meravellosa, VIII, 33; En Juan des fabiolet, X, 34... per citar-ne algunes, ens introdueixen a una atmosfera de fam i misèria que predisposa els protagonistes al desarrelament del medi i a la ruptura amb una situació estàtica.

El nostre viatge també pot portar-nos a descobrir **dites, fets i tradicions**, que es relacionen amb la FAM. Així, trobam tradicions com la del **Canet de Sant Llätzer** (Es canet de Sant Llätzer, V, 91; S'anellet, XVIII, 67) on la reverència pel pa esdevé quasi sagrada. Aquesta tradició ens ensenya que el pa mai no s'ha de llançar, sinó

deixar-lo a un lloc visible on aquest canet, que podem entendre com a figuració del pobre, pugui trobar-lo, per així tenir més bona saliva amb què llepar les nafres del pobre Llätzer evangèlic.

Situant-nos en un altre nivell, més apropiat al llenguatge i a les expressions vives i populars, podem trobar en el **Llenguatge de la fam**, formes i maneres per expressar-la: "sentir córrer rates per dins la panxa", "una fam que fa caure de cara", "una fam que fa veure estels", "una fam calina", "una fam que no deixa alçar la veu", "fer un de-

deixar-lo a un lloc visible on aquest canet, que podem entendre com a figuració del pobre, pugui trobar-lo, per així tenir més bona saliva amb què llepar les nafres del pobre Llätzer evangèlic. En totes aquestes expressions hi és present l'exageració grotesca, la metàfora punyent, on el rondallari no deixa d'assenyalar els efectes físics i psíquics que l'estat de la mancança ocasiona a les persones. Exemples d'aquestes expressions els trobarem a rondalles com La princesa bella, II, 46; L'Amo de So n'Amoixa, II, 28; Es fii des pescador, II, 68; En Pere de la bona roba, IV, 6; Es dos germans serverins, XIII, 53; En Pere Tort, XVI, 78...

Per contra, les expressions de gaubança davant el menjar també es resolen amb hiperbòlica sensibilitat. Davant l'exquisi-

desa d'una bona menja hom pot exclamar que "hauria fet rompre el dejuni a un sant", o bé parlar d'un plat "d'aquells que tiren d'esquena ets homos" o "que ets àngels hi canten". Els elements sobrenaturals hi intervenen gairebé sempre; àngels i sants, com refermant el sentit irreal de determinades menges, quasi pertanyents al reialme dels esperits, o a les delícies d'un paradís perdut.

Canviant el vent de la nostra vela, el viatge ens pot portar envers un altre itinerari, més d'acord amb la naturalesa simbòlica dels contes, podem situar-nos doncs dins l'esfera de la màgia i veure com a través d'ella s'ha cercat la solució al problema de la FAM. La màgia es converteix en un remei per a estats de mancança. Aquesta màgia sovint s'encarna en un **objecte meravellós** que escomet la missió d'alimentar els herois: una canaymet, una anellet, un garrot, una corretja. El més habitual és l'anell, apellat quasi sempre mitjançant el diminutiu, sufixació que sol acompanyar els objectes màgics. A l'heroi femolenc li és regalat o bé se'l guanya per qualche bona acció. Aquest anell màgic té la virtut de fer comparèixer els aliments que l'heroi desitja amb la quantitat precisa i en el moment escollit: "Anellet, que surta a's mig una taula de bon concert, que per molt que rueguem, nu mus hu puguem acabar!" (En Pere de la bona roba, IV, 6).

El binomi Fam/Aventura és indestruable. La fam fa anar a "cercar ventura" i obliga els protagonistes a rompre amb llur cercle familiar i iniciar-se en u viatge extraordinari que quasi sempre resultarà beneficiós

Fins aquí hem assenyalat ben sintèticament, diferents rutes on podem resseguir el

tema de la FAM a les nostres rondalles. Cal tenir present que constitueix el punt de partida de l'aventura i és l'inici del desenvolupament de l'estructura narrativa de moltes de les rondalles, tot seguint l'esquema: FAM - FUGIDA - AVENTURA - TRIOMF. El binomi FAM/AVENTURA és indistriable. La fam fa anar a "cercar ventura" i obliga els protagonistes a rompre amb llur cercle familiar i iniciar-se en un viatge extraordinari que quasi sempre resultarà beneficiós, després, això sí, de passar moltes proves i dificultats. La FAM serà, doncs, el detonant que engega la màquina de la narració, que no és altra cosa que la història d'una fugida cap endavant.

Podríem parlar encara de molts d'altres itineraris que, per la limitació de l'espai, ens queden encara per comentar. Malgrat tot, pensam que, amb les línies esbossades,

podem recuperar una bona part del contingut didàctic que les rondalles, font inesgotable de recursos pedagògics, ens ofereixen amb extraordinària autenticitat i profusió. □

BIBLIOGRAFIA

AGUIRRE BAZTÁN, Àngel: *Diccionario temático de antropología*. Ed. Boixereu Universitària, Barcelona, 1993.

ALCOVER-MOLL: *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vol., Palma de Mallorca, 1985.

COHN, Norman: *Los demonios familiares de Europa*, Alianza Editorial, 1987.

COROMINES, Joan: *Diccionari Etimològic i Complementari de la llengua Catalana*, IX v., Curial Edicions, Barcelona, 1988.

DELUMEAU, Jean: *El miedo en Occidente*, Taurus, Madrid, 1989.

FUMAGALLI, Vito: *Solitud Carnis. El cuerpo en la Edad Media*, Nerea, Madrid, 1990.

HARRIS, Marvin: *Introducción a la antropología general*, Alianza Universidad, Madrid, 1981.

JANER, Mª Pau: *Les rondalles del cicle de l'espòs transformat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

MIRALLES, Joan: *Un poble, un temps*, Miquel Font, Editor, Palma de Mallorca, 1995.

MIRALLES, Joan: *Onomàstica i literatura*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

PROPP, V.: *Morfologia del cuento*, Ed. Fundamentos, Madrid, 1981.

PROPP, V.: *Las raíces históricas del cuento*, Ed. Fundamentos, Madrid, 1984.

TRIAS MERCANT, Sabastià: *Valldemossa, l'amor i la cuina*. Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1982.

TRIAS MERCANT, Sabastià: *Antropologia de la cuina mallorquina*, El Tall, Palma de Mallorca, 1993.

ALNO[®]

La cuina menys comú del mercat

PROCUINE STUDIO
MOBILIARI DE CUINA

C/ Cecili Metel, 5A
Tfs.: 71 75 61 - 71 06 49
Palma de Mallorca